

Detektorarkæologi – en succeshistorie med begyndende brudflader

Af Jens Ulriksen

Gravemaskinen og metaldetektoren er to tekniske hjælpemidler, som har været afgørende for de mest markante landvindinger inden for dansk arkæologi i de seneste 30-40 år.

Med gravemaskinen er det på det nærmeste blevet hverdag at afdække huse og gårde i deres fulde udstrækning, og nogle steder er hele landsbyer blevet blotlagt og undersøgt. De store udgravningsfelter har givet et helt andet overblik over en bebyggelses størrelse og udformning, end det var muligt tidligere, hvor det dækkende jordlag primært blev flyttet med skovl, spade og trillebør. Før ”maskiniseringen” var det kun få og udvalgte lokaliteter, der blev fladeafdækkede i større omfang. Et par velkendte eksempler fra årtierne før og efter den 2. verdenskrig er hhv. Trelleborg og Aggersborg, de store ringformede borganlæg fra vikingetiden.

Fig. 1. Mannerupskatten fra 400-tallet e. Kr. under udgravning i 2012. Foto: Anette Schmidt/Roskilde Museum.

Fig. 2. Gustav Sommer er blandt detektorarkæologiens veteraner. Han købte sin første detektor som postordre fra USA midt i 1970'erne og samlede den selv. Her er han i gang for Roskilde Museum ved en udgravning i Provstevænget. Foto: Jens Ulriksen/Roskilde Museum.

Fig. 3. To rektangulære pladefibler fra 700-tallet fundet ved Selsø-Vestby. Bortset fra vægten er den halve fibel ligeså videnskabeligt oplysende som den intakte. Omtrent naturlig størrelse. Foto: Færgøgården/Roskilde Museum.

Mens gravmaskinen er behjælpelig inden for alle perioder af oldtid og historisk tid, har metaldetektoren naturligt sin begrænsning til de metalførende epoker. Den hage er dog til at leve med, for det er ikke så lidt, detektoren har åbenbart gennem årene, og hvad angår udforskningen af yngre jernalder, vikingetid og middelalder, er der tale om en veritabel revolution.

Metaldetektoren begyndte at dukke op i anden halvdel af 1970'erne, da hobbymodeller af minesøgere kunne erhverves til overkommelige priser. Siden har udviklingen medført stadigt mere raffinerede maskiner med diverse indbyggede computerprogrammer til afsøgning og en støt stigende dybgang.

I museums kredse bragte lægfolks anvendelse af metaldetektorerne bekymrede miner i begyndelsen, men panderynker afløstes snart af smilerynker, da det viste sig, at loven om danefæ kunne omfatte det mangeartede fundmateriale. Nationalmuseet, der forvalter danefælovgivningen, valgte tidligt at udbetale dusør for hele såvel som stumper af metaloldsager, hvilket utvivlsomt har hjulpet dialogen med detektorfolket i gang.¹ Man skal dog heller ikke forklejne, at der generelt har været en stor interesse blandt finderne for at få at vide, hvad det egentlig er, de har fundet. Interessesfællesskabet og den gensidige respekt mellem museerne og amatørarkæologerne har siden været den bærende kraft i en – næsten lydefri – succeshistorie, som misundes i flere af vore nabolande, hvor privates detektorbrug er forbudt af frygt for skattejagt og plyndring af arkæologiske lokaliteter.²

Forvaltningen af danefæloven

Loven om danefæ er gammel, og begrebet strækker sig tilbage til middelalderen, hvor både Valdemars Jyske Lov og Eriks Sjællandske Lov omtaler kongens ret til herreløst guld og sølv, der blev gravet op af jorden. Frederik 5. præciserede i 1752 i en "Placat", at "gamle Mynter og andet af nogen Rarhed" skulle indsendes til Rentekammeret, og finderens skulle "derfor af Vores Cassa nyde, efter dets Værd, fuldkommen Betaling."³ "Placaten" var gældende til revisionen af museumsloven i 1984, hvor en revurdering af danefæbegrebet var blevet påkrævet, ikke mindst pga. det stigende antal detektorfund.

Med Nationalmuseets oprindelige indstilling fra slutningen af 1970'erne, at alle metalgenstande fundet af amatørarkæologer med metaldetektor blev erklæret for danefæ, skabtes et enestående grundlag for en fuldstændig oversigt over fundmaterialet. Fra slutningen af 1990'erne er denne glimrende praksis gradvist fraveget mere og mere. På dette tidspunkt var indført en såkaldt bagatelgrænse, hvor f.eks. små fragmenter af bronzefibler og -nåle, skår af malmgryder og knivendebeslag fra renæssancen ikke længere erklæredes for danefæ. Baggrunden var et stigende pres på Nationalmuseets danefæadministration og en vurdering af, at en betydelig del af detektorfundene havde begrænset forskningsmæssig betydning. (Fig. 3.) Endnu en årsag var, at man ikke ønskede, at danefæbegrebet blev udvandet.⁴ Ikke desto mindre kunne danefædusøren blive tillagt et beløb for de frasorterede oldsager, så de blev holdt inden for museale rammer.⁵ Denne praksis har været gældende indtil de seneste år.⁶ Der synes dog at være ændringer undervejs, al den stund at intakte bronzefibler er blevet sendt retur til finderens.⁷ I Danmark vil vi derfor kunne komme til at ende i den situation tyske, hollandske og belgiske arkæologer befinder sig i nu; en manglende, systematisk indsigt i detektorfundenes typer, sammensætning, spredning og kronologi.⁸ Hvis det bliver fremtiden, er det et meget ærgerligt brud med en *modus operandi*, som dels har knyttet findere og museer

Fig. 4. Lille skålformet bronzefibel dekoreret med et enkelt dyr, der ligger på maven, fundet ved Kr. Såby. 700-tallet. Tidligere en sjældenhed, nu mere almindelig. Foto: Jens Ulriksen/Roskilde Museum. Målestok 1:1.

Fig. 5. Rygknappfibler med indlagt glas, ben og halvædelsten. De små rygknappfibler fra 6.-7. årh. er ikke blevet almindelige trods mange års detektorafsøgninger. Fundet ved Sønderø. Foto: Flemming G. Rasmussen/Roskilde Museum. Målestok omtrent 2:1.

Fig. 6. Pyramideformede rembeslag er stadigvæk ikke så almindelige. A) Fortinnet bronze fra Lille Karleby. 6.-7. årh. Foto: Jens Ulriksen/Roskilde Museum. B) Sølvbeslag, formentlig fra sværdrem fundet ved Lyndby. 8. årh. Foto: Cille Krause. C) Fortinnet bronze fra Ågerup. 6.-7. årh. Målestok 1:1. Foto: Jens Ulriksen/Roskilde Museum.

sammen i en fælles forståelse, dels har sikret oldsagerne for offentligheden til forskning og udstilling.

Detektorfund som arkæologisk kildemateriale

I 1960 beskrev professor og rigsantikvar Johannes Brøndsted yngre germansk jernalder således: "Fundfattigst blandt Danmarks jernalderperioder er uden tvivl Yngre Germanertid, (...)".⁹ Det var endnu opfattelsen i midten af 1960'erne, hvor Mogens Ørsnes skrev sin doktorafhandling om form og stil i yngre jernalder. Grundlaget for Ørsnes' analyse var 191 genstande fra hele Danmark.¹⁰ I 1988 var antallet øget til i alt 411 genstande, og den primære årsag til tilvæksten var metaldetektoren. I dag er tallet mange fold større, og det er ikke mindst mængden af oldsager, der har revolutioneret arkæologien inden for yngre jernalder og middelalder.

Udover de hundredvis af stykker danefæ, som på årsbasis udløser findeløn, er der med Nationalmuseets ændrede praksis endnu flere genstande, som ikke er danefæ. Der betyder imidlertid ikke, at deres kulturhistoriske værdi er ringere. De mange fund har meget stor værdi for forståelsen af de forskellige perioder, for hvad der tidligere var ukendt eller sjældent har efter en årrække kunnet vise sig at være almindeligt forekommende. (Fig. 4.) Omvendt er der oldsagstyper, som virkelig er sjældne, og begge forhold er selvsagt af arkæologisk betydning. (Fig. 5 og 6.)

Ligeså afgørende som selve oldsagen er det, at fundstedet er kendt. Arkæologiske genstande uden oplysninger om, hvor de er fundet, mister på afgørende vis kulturhistorisk værdi. Fundstedet er vigtigt af hensyn til kortlægning af både den overordnede og den lokale fordeling af genstandstyper. Kvaliteten af disse oplysninger har ikke mindst tidligere været stærkt svingende, og nøjagtige stedangivelser har ikke altid været til at få oplyst.

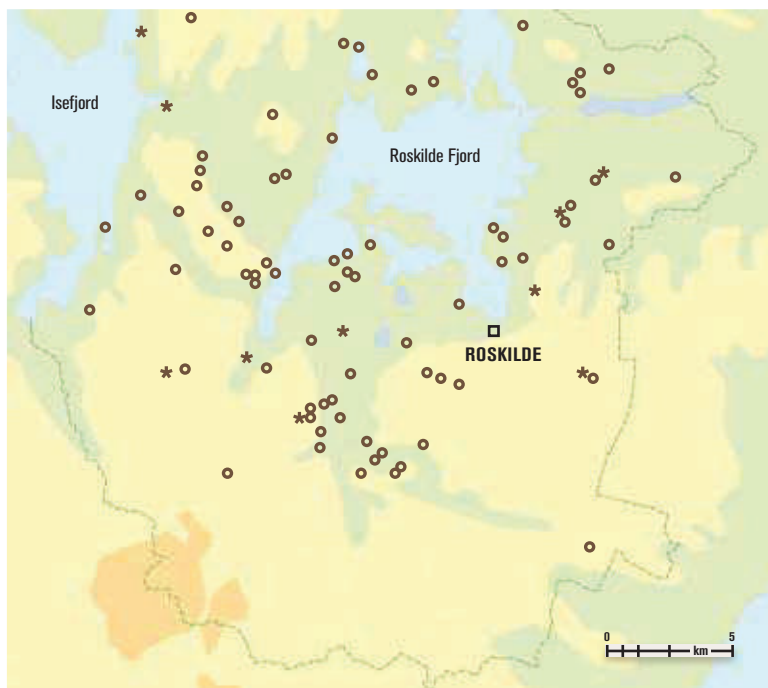

Fig. 7. Fordeling af lokaliteter omkring den sydlige del af Roskilde Fjord fundet ved hjælp af metaldetektor (●) eller uden metaldetektor (*). Den grønne stiplede linje markerer grænsen for Roskilde Museums ansvarsområde.

Det har ændret sig til det bedre inden for de senere år, hvor GPS'er er blevet hvermandseje. Stedfæstelse af et fund er ikke længere et spørgsmål om pejling og skridtlængde.

Bedst er det, hvis man også oplyser, i hvilken sammenhæng en genstand er fundet. Fundomstændighederne er vigtige, fordi iagttagelser gjort i forbindelse med opsamlingen kan bidrage til en bedre forståelse af, hvorfor den givne oldsag har befundet sig dér. Oplysningerne kan f.eks. være, om genstanden har ligget dybt eller nær overfladen, om jordens beskaffenhed (sandet, leret, tørveagtig) og farve (lys, mørk, sort) og f.eks. tilstedeværelse af sortsvedne eller skørbrændte sten i eller på jorden.

Når et fund bliver overdraget til et museum, uanset om det erklæres for danefæ eller foræres til det lokale museum, indgår de tilhørende oplysninger i en funddatabase, og når der er tale om et jordsfund, oprettes et

A

B

punkt i Kulturstyrelsens database Fund og Fortidsminder.¹¹ På den måde er registreringen af oldsagerne landsdækkende og giver mulighed for, at fundmaterialet kan anvendes videnskabeligt i en større sammenhæng. For detektorfund generelt forøges den videnskabelige værdi proportionalt med antallet af stedbestede genstande, uanset om genstanden er hel, halv eller kvart. Så længe den kan identificeres og fundstedet kendes, har den fragmenterede oldsag en tilnærmelsesvis ligeså stor værdi som den intakte.

Roskilde Museums arkæologiske ansvarsområde, som dækker Frederikssund Kommune, Lejre Kommune og Roskilde Kommune, er begunstiget af ganske mange lokaliteter, som er opdaget ved hjælp af metaldetektor. Hertil kommer gammelkendte fundsteder, der ved detektorafsøgning ikke blot er tilføjet flere fund, men hvor både den aldersmæssige- og type-mæssige spredning af oldsager er blevet mangedoblet. I det følgende skal præsenteres eksempler på det store potentiale, der er i detektorfund, når opsamling og oplysninger går hånd i hånd.¹²

Landvindinger

Som det allerede er nævnt ovenfor, var fund fra yngre germansk jernalder sjældenheder for 40-50 år siden, og ser man bort fra gravfund, så kunne samme udsagn indtil 1970'erne dække vikingetiden. Ydermere var middelalderens landbebyggelser, indtil dette tidspunkt, på det nærmeste fuldstændigt upåagtede i arkæologisk sammenhæng; kun byer, klostre og kirker havde tiltrukket sig faglig opmærksomhed i større omfang. Men det blev ændret.

Fig. 8. Skrinngøler af bronze fra 10. og 11. årh. B er en almindelig udgave, mens A og C er sjældnere. Foto: A: Flemming G. Rasmussen/Roskilde Museum. B: Jens Ulriksen/Roskilde Museum. C: Cille Krause/Roskilde Museum. Målestok 1:1.

C

En simpel sammenligning af antallet af registrerede fundsteder, der er afstedkommet af mere eller mindre tilfældige opsamlinger før og efter metaldetektoren kom i anvendelse, viser tydeligt forholdet.¹³ (Fig. 7.) Af de fund, der er opsamlet uden brug af metaldetektor, er kun ganske få af bronze. Det hænger bl.a. sammen med, at bronzegenstande kan være svære at se i en markoverflade, men manglende kendskab til, at der er tale om oldsager, har sandsynligvis betydet, at lægfolk ikke har indleveret fibler og beslag til museerne i nævneværdigt omfang. I stedet er der typisk tale om mønter, armringe eller sølvskatte. Sølv mønter og ringe kan de fleste genkende; de bliver samlet op og når mange gange også frem til museerne.

Konsekvensen af de mange nye lokaliteter – og detektorfund fra gammelkendte pladser – er selvsagt et langt bedre kendskab til de givne perioder. Der kommer ikke blot mange oldsager frem, som i sig selv er oplysende; iblandt dem er hidtil usete varianter af velkendte genstandstyper, og der er ligeledes former, som først bliver identificeret sikkert nu. Blandt de nye genstandsgrupper fra vikingetiden er bronzefibler med indlagt emalje. Form og stil stammer fra Frankeriget og Det Tyske Rige, men rent fremstillingsteknisk kan de for så vidt godt være kopieret og lavet i Danmark. (Fig. 9.) De var kun kendt – eller snarere erkendt – i meget begrænset omfang indtil for ca. 15 år siden.¹⁴ Omkring Roskilde Fjord var der et fund fra Sønderø ved Veddelev, et fra Gershøj og to fra Roskilde. Heraf var de to førstnævnte fundet med metaldetektor, og den stærkt forøgede fundmængde fra de seneste 10-12 år skyldes i langt overvejende grad detektorafsøgninger på landet. At emaljedekorerede fibler lige pludselig er blevet så almindelige flere steder i Danmark kan godt afføde den ærgerlige tanke, at de tidligere ikke er blevet identificeret som oldsager. I størrelse svarer de til andre skiveformede fibler fra yngre germanertid og vikingetid, så de er ikke vanskeligere at finde. Det er muligt, at de, qua deres fremmedartede dekoration, snarere er blevet opfattet som noget mere moderne, og derfor ikke er blevet afleveret til museerne. Tilsvarende kan stigrembeslag af engelske typer og bidselde af bronze fra slutningen af vikingetiden være blevet overset eller fejlopfattet, indtil de blev korrekt identificeret.¹⁵ At det skete, skyldes dels den nødvendige viden om fundmaterialet i Danmarks nabolande, dels Nationalmuseets oprindelige

Fig. 9. Frankisk-tyske emaljedekorerede fibler. A) Korsformet fibel med celleemalje fra Selsø-Vestby. Foto: Færgesgården/Roskilde Museum. B) Korsemaljefibel fra Kr. Hyllinge. C) Korsemaljefibel fra Gershøj. B og C Foto: Flemming G. Rasmussen/Roskilde Museum. Målestok 1:1.

Fig. 10. A) Fuglefibel fra Kr. Hyllinge. 7. årh. Foto: Flemming G. Rasmussen/Roskilde Museum. B) Fuglefibel fra Veddelev. 6.-7. årh. Foto: Cille Krause/Roskilde Museum. Målestok 1:1.

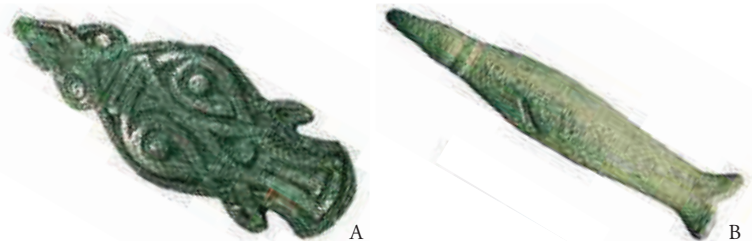
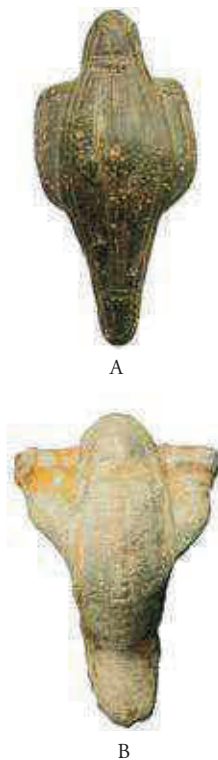

Fig. 11. A) Næbfibel fra Lyndby. Foto: Jens Ulriksen/Roskilde Museum. B) Næbfibel fra Herslev. Begge fra 6.-7. årh. Foto: Cille Krause/Roskilde Museum. Målestok 1:1.

fortolkning af danefæbegrebet, som betød, at stumper og stykker af disse oldsager efterhånden blev så talrige, at de tiltrak sig opmærksomhed.

Alene antallet af oldsager har stor videnskabelig betydning – kvalitet, bevaringsgrad og sjældenhed ufortalt. Når der gennem en længere årrække er indkommet fund fra tilstrækkeligt mange lokaliteter i et område, kan man begynde at se, hvilke samtidige typer der har været almindelige, og hvilke der har været sjældnere. Fuglefiblen og næbfiblen er to jævnlige forekommende og til en vis grad jævngamle fibeltyper fra første halvdel af yngre germansk jernalder (ca. 530-750 e. Kr.). En opgørelse fra 47 lokaliteter indenfor Roskilde Museums ansvarsområde viser, at næbfiblen er mere end dobbelt så hyppig blandt fundene som fuglefiblen. (Fig. 10 og 11.) Man kan efterhånden også vurdere mængden af fibeltyper på tværs af perioder, og i den forbindelse er det interessant, at den mest almindelige fibel fra den sene vikingetid og tidlige middelalder (11.-12. årh.) er Urnesfiblen, som på samme 47 lokaliteter ligger midt mellem næbfibel og fuglefibel i antal. (Fig. 12.) Ser man på, hvor fiblerne er fundet, er fordelingen jævn og altså ikke knyttet til særlige lokaliteter eller områder. (Fig. 13.) Det tyder på, at Urnesfiblen må betragtes som det almindelige dragtsmykke i denne periode. (Fig. 14.) Det samme kan ikke siges om cellemaljefibler fra slutningen af vikingetiden og begyndelsen af middelalderen. De er af høj teknisk kvalitet, farverige og adskiller sig motivmæssigt klart fra de frankiske/tyske emaljefibler. Hovedparten er inspireret eller importeret fra De Britiske Øer, men stykker inspireret af byzantinsk stil kendes også. (Fig. 15.)

En fundgruppe, der er blevet voldsomt forøget med metaldetektorens komme, er mønterne. Både for romersk jernalder, vikingetid og middelalder er antallet af enkeltfundne mønter steget væsentligt. Særlig markant er mængden af såkaldte borgerkrigsmønter, der blev slået i de

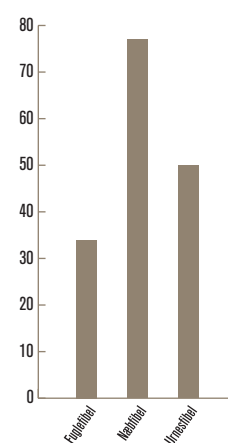

Fig. 12. Forholdsmæssig fordeling af næbfibler, fuglefibler og Urnesfibler.

Fig. 13. Fundsteder for næbfibler (★), fuglefibler (✕) og Urnesfibler (▲). Den grønne stiplede linje markerer grænsen for Roskilde Museums ansvarsområde.

Fig. 14. Urnesfibler. A) Øm. Foto: Flemming G. Rasmussen/Roskilde Museum. B) Rye. Foto: Jens Ulriksen/Roskilde Museum. C) Gershøj. Foto: Cille Krause/Roskilde Museum. D) Landerslev. Foto: Færggården/Roskilde Museum. Omtrent naturlig størrelse.

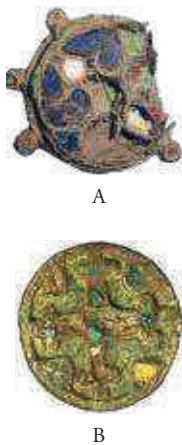
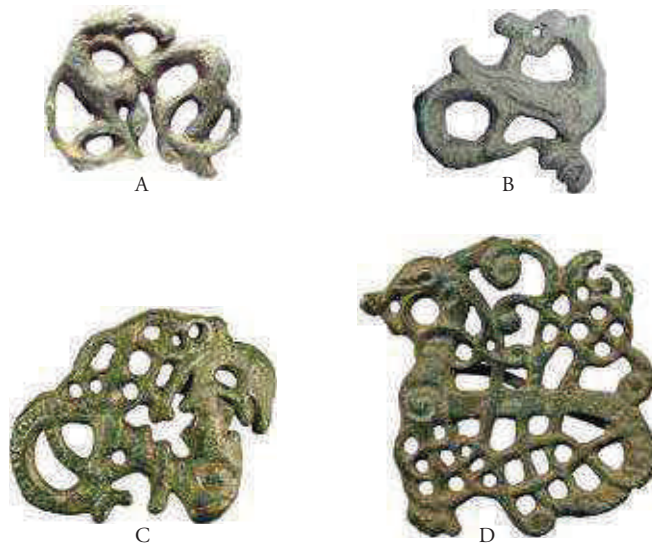

Fig. 15. A) Anglo-irsk emaljefibel fra Rye. Foto: Jens Ulriksen/Roskilde Museum. B) Byzantinsk inspireret korsmaljefibel fra Vindinge. Foto: Flemming G. Rasmussen/Roskilde Museum. Omtrent naturlig størrelse.

for Danmark meget urolige år fra Erik Klipping (1259-1286) til og med Christoffer II (1319-1332). (Fig. 16.) Tidligere var disse uanselige og efterhånden stærkt kobberholdige mønter mest almindelige i byerne, mens de sjældent blev fundet på landet. (Fig. 17.) Den situation er fuldstændig ændret; borgerkrigsmønter er så almindelige, at det for mange detektorbrugere er det første stykke danefæ, de finder. Borgerkrigsmønter er devaluerede sølvpenninge, hvor kobberindholdet efterhånden blev så højt, at de ikke længere regnedes for lødige. De er blevet udmøntet i meget store tal i en periode over et halvt hundrede år. For eksempel er der ved afsøgning af Asserup og Selsø-Vestby, der begge er nedlagte middelalderlandsbyer, over en årrække fundet hhv. 80 og mere end 300 borgerkrigsmønter i pløjegjorden.

Som det er tilfældet med fiblerne, kan de mange lokaliteter med mønter efterhånden danne grundlag for ædruelige vurderinger af deres relative hyppighed og graden af møntbrug i forskellige perioder. Selsø-Vestby og Kr. Hyllinge-Stensgård er to lokaliteter, hvor der er afsøgt intensivt gennem mere end 15 år, og sammenligner man antal mønter og deres kronologiske fordeling er der både overensstemmelser og forskelle.¹⁶ Det fremgår f.eks. tydeligt af de to diagrammer i figur 18, at højmiddelalderens

mønter dominerer klart begge steder. Der er primært tale om borgerkrigs-mønter, hvorimod middelaldermønter fra perioden før Erik Klipping og efter Christoffer II er langt sjældnere. Det fremgår ligeledes, at andelen af højmiddelalderlige mønter udgør 91% i Selsø-Vestby, men kun 69% i Kr. Hyllinge. En umiddelbar forklaring på forskellen kunne være, at fundene fra Selsø-Vestby i høj grad samles op på selve landsbytomten, mens der i Kr. Hyllinge er tale om arealer, som ikke har været bebygget i den pågældende periode. Imidlertid har dette forhold ikke influeret på andelen af mønter fra den sene middelalder (ca. 1400-1536), der næsten er den samme begge steder, hvilket også gælder for tidlig middelalder, dvs. fra kong Niels (1104-1134) til og med Knud VI (1182-1202). For vikingetidens vedkommende er det vigtigt at holde sig for øje, at Selsø-Vestby var en specialiseret anløbsplads, mens Kr. Hyllinge-Stensgård var en agrar gård med håndværksproduktion. Den klare forskel i antallet af mønter hænger sammen med, at der i Kr. Hyllinge formentlig er en mindre møntskat af arabiske dirhemer og klipsølv, der dog er blevet splittet af det moderne landbrugs redskaber.

Selvom Nationalmuseet langsomt har sænket barren for, hvilke mønter man vil erklære for danefæ, er man heldigvis stadig stålsatte nok til at fastholde, at alle mønter ældre end 1536 automatisk er danefæ, uanset om de er hele eller halve. Det betyder, at selvom der løbende er publiceret af-handlinger om emnet,¹⁷ ligger der et meget stort videnskabeligt potentiale i møntfundene, som blot venter på forskningsmidler for at blive forløst.

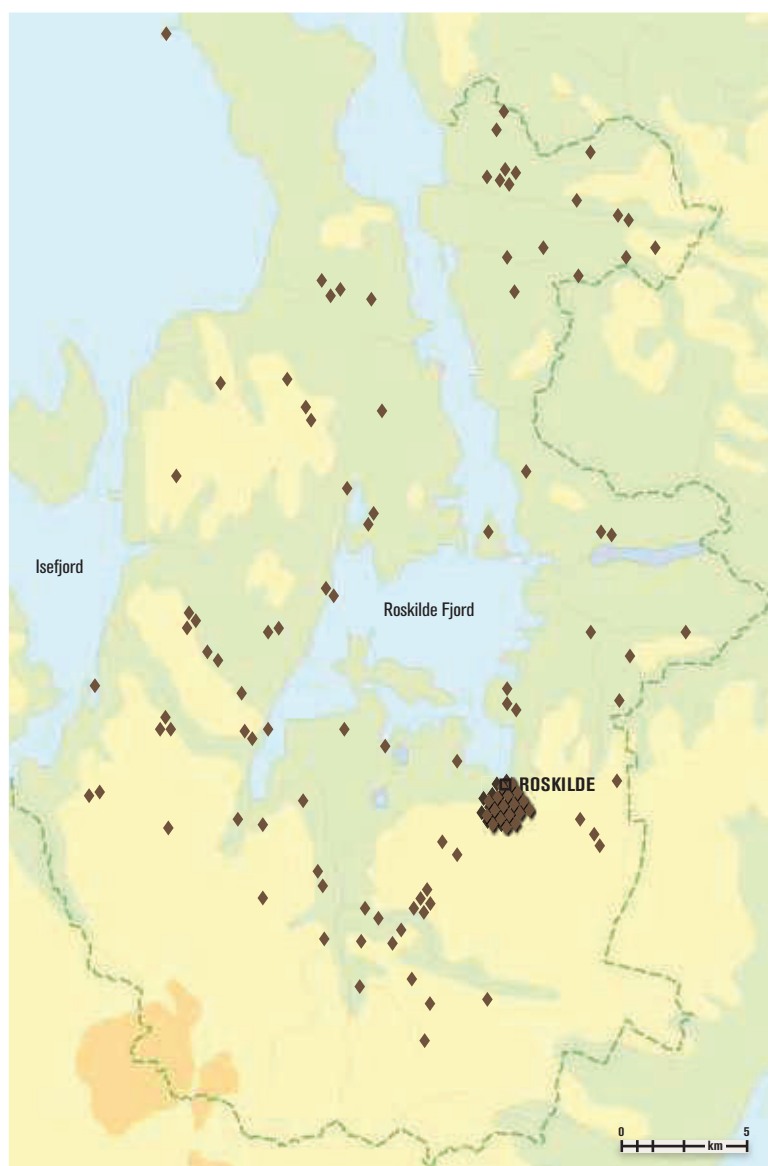
De mange løsfund åbner en mulighed for at følge udviklingen – og i nogle tilfælde afviklingen – af bebyggelser gennem halve og hele årtu-sinder over større områder. Det har bl.a. vist sig, at der adskillige steder er kontinuitet fra begyndelsen af yngre jernalder til den sene vikingetid. På dette tidspunkt ses ofte en flytning af bebyggelsen, men ikke nødvendigvis ret langt. Hyppigt er der tale om 100-200 meter mellem vikingetidens gårde og vore dages landsbyer, der har deres lokaliseringmæssige rødder i begyndelsen af middelalderen. Det kan ses ud fra detektorfundenes spredning, og det er adskillige steder blevet eftervist ved udgravninger.

Et eksempel er Kr. Hyllinge-Stensgård, hvor de første detektorfund dukkede op i midten af 1990'erne og siden er kommet til i en jævn

Fig. 16. Borgerkrigsmønter. A) Erik Klipping. B) Erik Menved. C) Christoffer II. Foto: Færggården/Roskilde Museum. Omtrent naturlig størrelse.

Fig. 17. Lokalteter, hvor der er fundet borgerkrigsmønter (♦). Den grønne stiplede linje markerer grænsen for Roskilde Museums ansvarsområde.

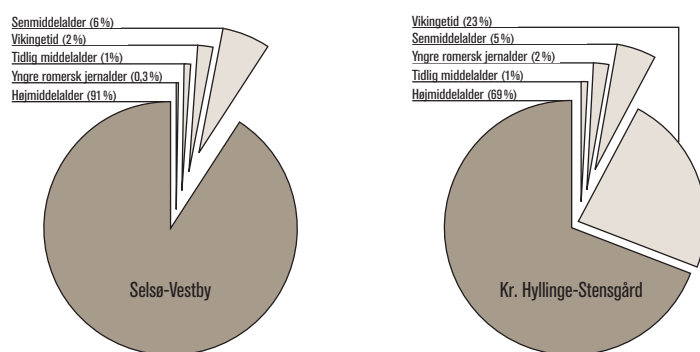

Fig. 18. Mønter, fundet med metaldetektor, opdelt efter perioder.

strøm. Fundområdet befinder sig 300-400 m fra Kr. Hyllinges landsbykerne og hen ved 700 m fra kirken, som har ligget for sig selv på områdets højeste punkt indtil udstykning af landbrugsjord til parcelhusbyggeri i 1960'erne og 1970'erne. Detektorfundene kom frem i pløjelaget indenfor et område på ca. 500 x 500 m. De indmålte fundsteder – først afsat på kopierede kort ved pejling/afstand, siden ved hjælp af GPS – dannede udgangspunkt for museets prøvegravning i 1998.¹⁸ Prøvegravningen viste, at der lå en enkelt gård højt i terrænet, mens lidt mere end et dusin grubehuse var vidt spredt over et større område på ca. 350 x 370 m, altså et noget mindre areal end detektorfundene angav. (Fig. 21.) Til trods for, at der blandt detektorfundene fra stedet er mange oldsager fra middelalderen, var der ingen spor efter gårde fra denne periode. Alt tyder på, at bebyggelsen er flyttet ved vikingetidens afslutning, og området siden er blevet anvendt som marker. Den umiddelbare tanke var, at man flyttede og byggede kirken, men en eftersøgning af bebyggelse fra 11.-12. årh. omkring kirken viste, at der har ligget en gravplads fra vikingetid på stedet.¹⁹ På nuværende tidspunkt er der grund til at formode, at middelalderens landsby ligger under den gamle landsbykerne omkring gadekæret.

Eksempler på, at vikingetidens gårde findes på stort set samme sted som den eksisterende landsby, kendes også. I Gershøj havde en alminde-

Fig. 19 Sølvmønter fra Kr. Hyllinge. A) Penny slået i London under Æthelred II den Rådvilde i 1040'erne. Foto: Flemming G. Rasmussen/Roskilde Museum. B) Penning slået i Lund under Svend Estridsen (1047-1074). Foto: Cille Krause/Roskilde Museum. Målestok 1:1.

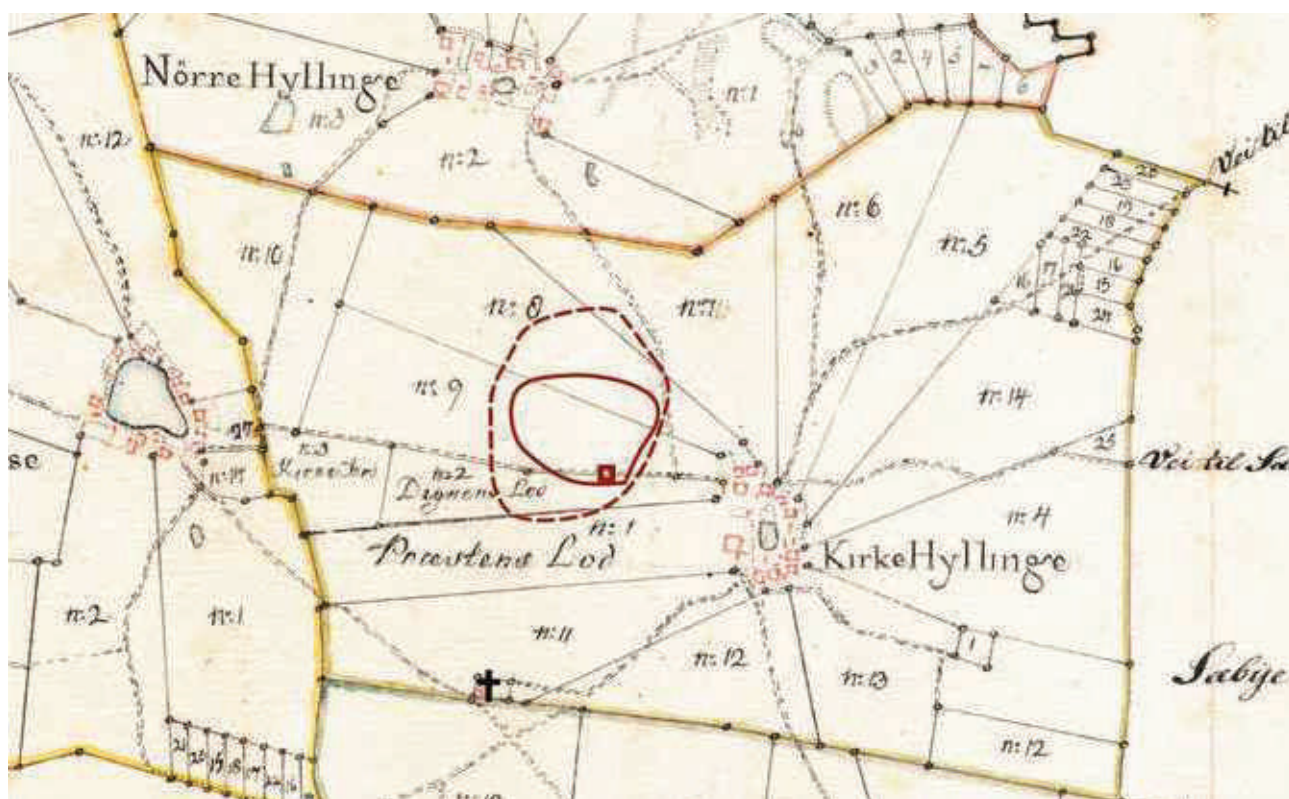

Fig. 20. Hængekors. A) 10.-11. årh. fra Selsø-Vestby. B) 10.-11. årh. Kr. Hyllinge-Stensgård. C) 11.-12. årh. fra Selsø-Vestby. Foto: A og C: Færggården/Roskilde Museum. B: Cille Krause/Roskilde Museum. Ikke målfaste.

lig markvandring ikke afsløret spor efter en vikingetidig boplads, men en efterfølgende detektorafsøgning resulterede i et par oldsager fra perioden. Efterfølgende arkæologiske udgravninger har vist, at der er såvel vikingetidige langhuse fra 10. årh. som middelalderbygninger på arealerne, der befinder sig ved siden af den romanske frådstenskirke.²⁰

Mens detektorfundenes fordeling var afgørende for, hvordan den arkæologiske udgravning blev placeret i landskabet ved Kr. Hyllinge-Stensgård, var der ikke et oldsagsmæssigt udgangspunkt for udgravningen af Selsø-Vestby, der var en specialiseret anløbsplads fra 6.-7. årh. til 11. årh. Adskillige af pladsens grubehuse og affaldshuller kunne i sommeren 1992 ses som kraftigere voksende tuer i det modnende korn, og det var baggrunden for søgegrøfternes og udgravningsfelternes placering.²¹ Der blev fundet 37 grubehuse, der koncentrerede sig nærmest stranden, og et mindre langhus og en staklade fra yngre jernalder, som lå lidt tilbage trukket herfra. (Fig. 22.) Ved udgravningen blev jordbunkerne og omgivelser afsøgt med metaldetektor, men fundmængden, der dateredes til tiden mellem begyndelsen af yngre germansk jernalder og 17. årh., var ikke påfaldende stor. Indenfor de senere år er detektorafsøgningen blevet genoptaget, hvilket har resulteret i et meget omfattende fundmateriale, der nu også inkluderer enkelte fund fra yngre romersk jernalder.²² Indmålingen af fundene viser, at de knytter sig til området nær bredden, hvor tomterne af anløbspladsens grubehuse og gårdene fra landsbyen Vestby, der afløste anløbspladsen i begyndelsen af middelalderen, befinder sig. Imidlertid er der en markant fundkoncentration omkring det lille langhus og stakladen fra yngre jernalder, og ikke mindst nord for den nordligste søgegrøft. At der er tale om samme fænomen som i Kr. Hyllinge, hvor detektorfundene spreder sig over et større område end sporene af bebyggelsen, er en mulighed. Det kan dog også vise sig, at fornyede udgravninger vil kunne afsløre flere hustomter i den nordlige ende af fundområdet, både fra anløbspladsen og fra middelalderlandsbyen. Under alle omstændigheder har den fornyede detektorafsøgning af bebyggelsesområdet rejst nye spørgsmål og perspektiver.

Langt hovedparten af de indkomne oldsager, som er fundet med metaldetektor, er resultatet af detektorbrugernes egne valg af marker at søge på.

En mindre del beror dog på museets udpegning af arealer, som vurderes at være egnede. Når det sker, er det i forbindelse med en langsigtet forskningsstrategi, der sigter på at samle oplysninger om bebyggelsesudviklingen fra jernalder til middelalder. Her er metaldetektoren uovertruffen som rekognosceringsredskab, og mange gange får man ikke blot stedfæstet bebyggelsen eller gravpladsen, man får samtidig en – i det mindste foreløbig – dateringsramme for dens eksistens. Herefter er det op til en egentlig arkæologisk udgravning at afdække omfang, karakter og eksakt kronologi.

Detektorarkæologiens begrænsninger

Selvom detektorarkæologien bidrager med mange oldsager og oplysninger, er der grænser for, hvor vidt man kan fortolke materialet. Der er tale om pløjelagsfund, så de oprindelige forhold er ødelagt, og selvom genstandene indleveres med påtegninger om, hvordan jordbunden så ud, kan det alligevel være svært at afgøre, hvad fundene repræsenterer.

Ved Kr. Hyllinge-Stensgård strakte fundområdet sig over 25 hektar. Fundene omfattede fibler, vedhæng, slagge fra jernsmedning og smelteklumper af bronze, ligesom der blev opsamlet skår af keramik samt enkelte glasperler.

Fig. 21. Kr. Hyllinge ejerlav omkring år 1800. Rød firkant angiver placeringen af gården fra vikingetid. Grubehusene er fundet indenfor den fuldt optrukne linje, mens den stiplede linje viser området, hvor der er fundet oldsager fra yngre jernalder og vikingetid. Kirken er vist med et kors.

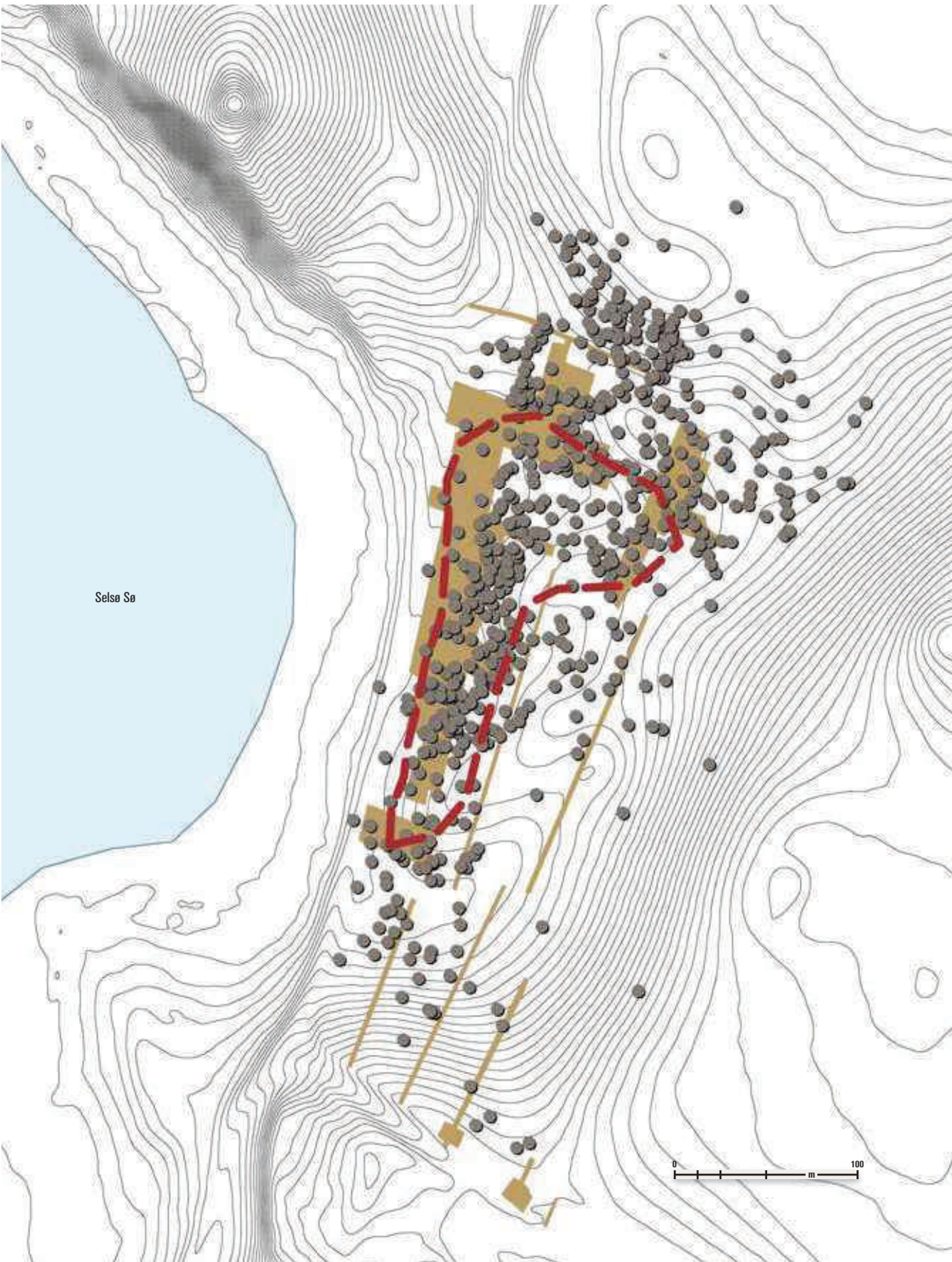

Fig. 22. Selso-Vestby. Udgravningsfelter og søgegrøfter fra 1994 er vist med brun farve. Hustomter fra yngre jernalder er fundet indenfor den stiplede linje. Prikkerne viser fordelingen af detektorfund fra romersk jernalder, germansk jernalder, vikingetid, middelalder og renæssance. Ækvidistance 0,5 m.

Arealet taget i betragtning var det forventeligt, at der var tale om en bebyggelse og ikke en gravplads. Ved prøvegravningen blev dette verificeret, men bebyggelsens karakter var langt mere ekstensiv, end løsfundene lod ane. For at være sikker på bebyggelsens udstrækning blev ca. 33 hektar inddraget i prøvegravningen inklusive marker og græsarealer omkring kirken. Her, på Kirkebakke, var der også opsamlet metalgenstande i muldjorden. De var af samme typer og havde samme aldersspredning som ved Stensgård, hvorfor det forventedes, at der lå en vikingetidsgård på stedet. Som det allerede er afsløret ovenfor, var det ikke tilfældet. I stedet var der en mindre gravplads fra vikingetiden. Det var imidlertid ikke til at se ud fra detektorfundene. En populær tommelfingerregel er, at hvis der findes fibler med bevaret nål, kan det meget vel være fra en opløjet grav. Logikken er, at når nålen er intakt, så er fiblen ikke blevet tabt ved et tilfælde, og fibler i grave er i henhold til samme logik påsat dragten, hvorfor nåleanordningen bør være bevaret. Sådanne forholdelser sig også nogle gange, men ikke altid. Et grubehus på Kr. Hyllinge-Stensgård rummede f.eks. en trefliget fibel med velbevaret nål,²³ mens der i flere grave på Kr. Hyllinge Kirkebakke var ødelagte fibler.²⁴

Det er således helt afgørende, at der foretages arkæologiske udgravninger, hvis man skal være nogenlunde sikker på, hvad pløjelagsfundene repræsenterer.

Ingen roser uden torne

De mange positive afkast, som detektorarkæologien har givet i årenes løb, er ikke ensbetydende med, at der ikke også kan være problemer i Danmark. Det er ikke alle detektorbrugere, hvis interesse alene er af kulturhistorisk art, og mange museumsfolk har viden om oldsager, som ikke er kommet frem til danefævvurdering på Nationalmuseet. Som det for-

C

D

Fig. 23. En mark med navnet "Gammeltoft" har afgivet oldsager fra romersk jernalder (A), yngre germansk jernalder/tidlig vikingetid (B) og vikingetid (C og D). Bebyggelsen er formentlig nedlagt i 11. årh. Foto: A-C: Flemming G. Rasmussen/Roskilde Museum; D: Cille Krause/Roskilde Museum. Omtrent naturlig størrelse.

Fig. 24. A) Del af bøjle fra en stor rygknåpfibel fra 8. årh. Kr. Hyllinge Kirkebakke. B) Lågoverfald af bronze og jern fra vikingetid. Fundet ved Kr. Hyllinge-Stensgård. Uden konservering vil jernet meget hurtigt ødelægges, og processen vil beskadige bronzehovedet. Foto: Jens Ulriksen/Roskilde Museum. Omtrent naturlig størrelse.

håbentlig er fremgået af det ovenstående, er metalgenstandene – uanset danefæstatus eller ej – af stor betydning, fordi de indgår som brikker i et meget stort puslespil.

Fra et arkæologisk synspunkt er det helt afgørende for det gode forhold mellem detektorbrugere og museerne, at førstnævnte forstår, hvilken sammenhæng man indgår i. På nogle af internettets sociale medier har der været nogle meget kedelige udsagn fra enkeltpersoner, som ligefrem udtaler, at man ikke mener at skyld staten noget, og at man derfor ikke ville aflevere danefæ – *in casu* en sølvskat.

En sådan udtalelse rummer den helt grundlæggende misforståelse, at et jordfund er finderens ejendom. Hvis oldsagen er danefæ, er det statens ejendom. Dusøren – eller godtgørelsen, som den kaldes i museumsloven – skal opfattes som statens tak for, at man har taget vare på en lille del af landets kulturarv. Danefægodtgørelsen er en findeløn.

Nu bliver der jo ytrere mange mærkværdigheder via internettet, men tilkendegivelsen ligger i forlængelse af en tendens, som præger et udsnit af detektorbrugere: det kulturhistoriske perspektiv og relationen til et museum prioriteres lavt eller slet ikke. For nogle er det en veritabel skattejagt, som beklageligvis også kan føre til ”pirateri”. Stadig oftere kommer det museerne for øre, at der er detektorbrugere, som afsøger marker, hvor de ikke har lodsejerens tilladelse til at færdes endsige anvende metaldetektor. I samme boldgade er detektorbrugere, der, når de spørger om tilladelse hos en lodsejer, henviser til, at de foretager afsøgningen i samarbejde med det lokale museum til trods for, at der ikke er givet et sådant tilsagn. Det kan måske henvises til småtingsafdelingen for dårlig stil, men for museerne er det problematisk at blive anvendt som legitimitetsfremmende ”smøremiddel”, for at detektorpirater kan skaffe sig adgang til en mark, el-

Fig. 25. A) Sværdfæsteknap af jern med indlagte messingtråde fundet ved Øm. Vikingetid. Jernet ses allerede under nedbrydning. Foto: Jens Ulriksen/Roskilde Museum. B) Sværdfæsteknap fra Selsø med indlagte messingtråde i konserveret stand. Foto: Cille Krause. Målestok 1:2

ler som ”skjold”, hvis piratafsøgninger skal retfærdiggøres, når de bliver konfronteret. Problemet forstørres ved, at museerne i konkrete tilfælde aldrig har mødt disse mennesker. Hvis de har fundet noget, er det ikke blevet indleveret, og det er uvist, hvor oldsagerne bliver af. Det er ikke forbudt at beholde oldsager, som ikke er danefæ, men det er hverken op til lægfolk eller lokalmuseet at foretage den vurdering; det er alene Nationalmuseets privilegium. Hertil kommer, at de fleste metalgenstande, som ikke konserveres, vil gå til i løbet af en kortere eller længere årrække. Hvis ikke museerne kender til oldsagerne, mister de deres videnskabelige og kulturhistoriske værdi. Og hvis de går til i private hænder, er de fundet forgæves. (Fig. 25.)

Detektorarkæologien er i fremgang i disse år, i hvert fald hvad antal personer, der er involveret, angår. Museerne mærker det bl.a. ved et stigende antal oldsager, som indleveres til danefæbedømmelse, og det er absolut positivt set fra et videnskabeligt synspunkt. Det er ligeledes positivt at få lejlighed til at møde detektorbrugere, som ikke tidligere har haft kontakt til et museum, og hvor det i langt de fleste tilfælde bliver indledningen til langvarige og frugtbare relationer for begge parter.

Det øgede antal detektorbrugere betyder også, at der er et stigende pres på tilgængelige markarealer. Det er stadigt vanskeligere at opretholde en eneret til afsøgning af et givet markområde. For museerne er det ikke et ukendt fænomen at blive ringet op af en detektorbruger, der ønsker museets hjælp til at få verftet en anden væk fra et attraktivt areal. Hertil er kun at understrege, at det alene er lodsejeren, som bestemmer, hvem og hvor mange der kan afsøge pågældendes ejendom. Situationen bliver ikke lettere af, at både enkeltpersoner og – ikke mindst – nogle detektorforeninger forsøger at hævde ”eksklusivrettigheder” til endog meget store markområ-

der på flere hundrede hektar. Det er en uhensigtsmæssig fremgangsmåde; der er ingen mulighed for, at markerne bliver afsøgt jævnlige, fordi området langt overstiger kapaciteten. Det er med til at fremme piratafsøgninger med deraf følgende gener for lodsejeren.

I sidste ende kan det medføre, at nye detektorbrugere forhindres i at komme i gang. Fra et arkæologisk synspunkt vil det være meget ærgerligt. Jo flere personer, som har forståelse for det kulturhistoriske perspektiv og bidrager med oplysninger om fortiden, jo bedre. For detektorarkæologiens fortsatte blomstring er det helt afgørende, at det er museernes fagligt funderede dagsorden, der følges.

Fig. 26. Remspænder fra 11.-13. århundrede. Foto: Flemming G. Rasmussen/Roskilde Museum & Jens Ulriksen/Roskilde Museum. Målestok 1:1.

Noter

- 1 Petersen 2000; Moesgaard, Pedersen & Petersen 2010.
- 2 Petersen 1991, 49.
- 3 Axboe et al. 2010, 15.
- 4 Pedersen 2000, 118; Petersen 2000, 110ff.
- 5 Petersen 2000, 112.
- 6 Moesgaard, Pedersen & Petersen 2010, 24.
- 7 Nationalmuseets hjemmeside rummer oplysninger om, hvad der er danefæ, og hvad der ikke er danefæ. (<http://natmus.dk/salg-og-ydelser/museums-faglige-ydelser/danefae/danefackatalog/>)
- 8 Se f.eks. Deckers i tryk.
- 9 Brøndsted 1960, 298.
- 10 Petersen 1991, fig. 3.
- 11 I de gode gamle dage hed denne registrant i daglig tale ”sognebeskrivelsen”. Den er siden 1870’erne blevet ført og opdateret af Nationalmuseet, men som følge af museumsloven af 7. juni 2001 overførtes ansvaret for den nu digitale database til Kulturstyrelsen under Kulturministeriet. (<http://www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/>)
- 12 I forbindelse med indsamling af data til denne artikel har jeg modtaget megen hjælp fra Kurt Villumsen, Jacob Andersen og mus.insp. Palle Østergaard Sørensen. Tak for det.
- 13 I opgørelsen indgår kun lokaliteter, der første gang er stedfæstet ved opsamling af oldsager på overfladen. En første påvisning ved prøvegravning eller jordarbejder er ikke medtaget.
- 14 Ulriksen 2000 og 2003; Bastrup 2009.
- 15 Pedersen 1999; Ulriksen 2011b fig. 21.
- 16 Det skal bemærkes, at sammenstillinger af detektorfund fra forskellige pladser næsten altid rummer nogle fejlkilder. Det kan dreje sig om, hvor mange år der er afsøgt, hvordan og hvor ofte jorden er blevet behandlet (pløjet, harvet, grubbet, braklagt), hvor mange mandtimer der er anvendt, detektorbrugernes dygtighed osv. Fejlkilder af samme karakter knytter sig imidlertid også til professionelle, arkæologiske udgravninger.
- 17 Grinder-Hansen 2000; Horsnæs 2010; Ingvarsson 2010; Moesgaard 2006 og 2008.
- 18 Ulriksen 1999.
- 19 Ulriksen 2011a, 164ff.
- 20 Ulriksen 1998 og 2008.
- 21 Sørensen & Ulriksen 1995; Ulriksen 1998.
- 22 Hvad angår den kronologiske spredning skal det bemærkes, at der er tre oldsager fra yngre romersk jernalder, hvilket udgør under 3 promille af det samlede antal metalgenstande.
- 23 Ulriksen 1999, fig. 13.
- 24 Ødelagte fibler og hele fibler, hvor nåleanordningen er fjernet, kendes fra andre vikingetidsgrave (Ulriksen 2011a, 197ff).

Litteratur

- Axboe, M., P. Grindler-Hansen, H.W. Horsnæs & P. Pentz 2010: "Finder en mand sølv eller guld, da skal kongen have det". I: M. Andersen & P.O. Nielsen (red.): *Danefæ. Skatte fra den danske muld*. Nationalmuseet/Gyldendal, s. 11-20.
- Brøndsted, J. 1960: *Danmarks Oldtid. Jernalderen*. Gyldendal.
- Baastrup, M.P. 2009: Småfibler af karolingiske og ottonske typer i Danmark. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, s. 209-255. København.
- Deckers, P. i tryk: 'Productive' sites in the polders? 'Griffin brooches' and other early medieval metalwork from the Belgian coastal plain. *Medieval and Modern Matters vol. 3* (2012).
- Grindler-Hansen, K. 2000: *Kongemagtens krise. Det danske møntvæsen 1241-1340*. København.
- Horsnæs, H.W. 2010: *Crossing boundaries: an analysis of Roman coins in Danish contexts*. Studies in Archaeology and History vol. 18. København.
- Ingvaldson, G.T. 2010: *Møntbrug. Fra vikingetid til vendertogter*. Århus.
- Moesgaard, J.C. 2006: Single Finds as Evidence for Coin Circulation in the Middle Ages – Status and Perspectives. *Nordisk Numismatisk Årsskrift 2000-2002*, s. 228-275.
- Moesgaard, J.C. 2008: Udbredelsen af reguleret møntøkonomi i geografisk perspektiv ca. 600 - ca. 1150. *Hikuin 35*, s. 133-150.
- Moesgaard, J.C., A. Pedersen & P.V. Petersen 2010: Nuværende danefæpraksis. I: M. Andersen & P.O. Nielsen (red.): *Danefæ. Skatte fra den danske muld*. Nationalmuseet/Gyldendal, s. 21-24.
- Pedersen, A. 1999: Riding gear from the late Viking Age Denmark. *Journal of Danish Archaeology vol. 13* 1996-97. Odense, s. 133-160.
- Pedersen, A. 2000: Danefæbegrebet inden for middelalder og renaissance – permanent eller foranderlig størrelse? I: M.B. Henriksen (red.): *Detektorfund – hvad skal vi med dem? Dokumentation og registrering af bopladser med detektorfund fra jernalder og middelalder*. Rapport fra et bebyggelsehistorisk seminar på Hollufgård den 26. oktober 1998. Skrifter fra Odense Bys Museer vol. 5 – 2000. Odense, s. 113-122.
- Petersen, P.V. 1991: Nye fund af metalsager fra yngre germansk jernalder. Detektorfund og danefæ fra perioden 1966-88. I: P. Mortensen & B. Rasmussen (eds.): *Fra Stamme til Stat 2: Høvdingsamfund og Kongemagt*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Højbjerg, s. 49-66.

- Petersen, P.V. 2000: Hvad er Danefæ i dag? I: M.B. Henriksen (red.): *Detektorfund – hvad skal vi med dem? Dokumentation og registrering af bopladser med detektorfund fra jernalder og middelalder*. Rapport fra et bebyggelseshistorisk seminar på Hollufgård den 26. oktober 1998. Skrifter fra Odense Bys Museer vol. 5 – 2000. Odense, s. 109-112.
- Sørensen, S.A. & J. Ulriksen 1995: *Selsø-Vestby. Vikingernes anløbsplads ved Selsø*. Museet Færggården.
- Ulriksen, J. 1998: *Anløbspladser. Besejling og bebyggelse i Danmark mellem 200 og 1100 e. Kr. En studie af søfartens pladser på baggrund af undersøgelser i Roskilde Fjord*. Vikingeskibshallen. Roskilde.
- Ulriksen, J. 1999: En ejendommelig sag. *ROMU. Årsskrift for Roskilde Museum* 1998, s. 7-28.
- Ulriksen, J. 2000: Vikingetidige korsemaljefibler fra Roskildeegnen. *ROMU. Årsskrift fra Roskilde Museum* 1999, s. 11-30.
- Ulriksen, J. 2003: Vikingetidige korsemaljefibler fra Uppåkra. I: B. Hårdh (red.): *Fler fynd i centrum. Materialstudier i och kring Uppåkra*. Uppåkrastudier 9. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°, No. 45. Lund, s. 203-213.
- Ulriksen, J. 2008: Vissegård. Bygherrerapport. *ROMU. Årsskrift fra Roskilde Museum* 2007, s. 141-147.
- Ulriksen, J. 2011a: Vikingetidens gravskik i Danmark. Spor af begravelsesritualer i jordfæstegrave. *Kuml*, s. 161-245.
- Ulriksen, J. 2011b: Fremmed indflydelse i vikingetid og tidlig middelalder. *Årbog for Historisk Samfund i Roskilde Amt*, s. 79-120.